

Wittgenstein Felsefesindeki Değişime Dair Bir Tahlil: Anlık Bir Devrim mi Yoksa Diyalektik Bir Sonuç mu? [*]

An Analysis of the Transition in Wittgenstein's Philosophy: A Momentary Revolution or a Dialectical Result?

MUSA AZAK & YASİN PARLAR

İnönü University

Received: 12.11.2019 | Accepted: 06.12.2019

Abstract: In this study, we aim to offer a plausible explanation of the intellectual transition between the early and later periods Ludwig Wittgenstein. In the secondary literature, this shift is generally and commonly taken as a philosophical metamorphosis that took place as a result of many momentary inspirations or conversions. But in this paper, our main argument is that this shift is a result of a dialectical process, not a momentary metamorphosis. In this context, by focusing on Wittgenstein's transition-period thoughts which are commonly ignored, we aim to discuss the reasons why the philosophical shift between his early and later thoughts took place by delving into the theoretical problems in *Tractatus Logico-Philosophicus*. And to achieve this aim, we will focus on the critical influence of Pierro Sraffa and Frank P. Ramsey on Wittgenstein, and we will also examine the problems of color propositions that led him to abandon his thoughts in *Tractatus Logico-Philosophicus*. We conclude that the shift in Wittgenstein's philosophy was not a momentary metamorphosis; but a result of a dialectical process, which we interpret as progress of contrary thoughts confronting each other.

Keywords: Picture theory of meaning, color incompatibility, critical contributions, critical contributions, middle period.

✉ Musa Azak

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
44000, Malatya, Turkey | musaazak44@hotmail.com

✉ Yasin Parlar

Independent Researcher

44000, Malatya, Turkey | yasinparlar87@gmail.com

Giriş

Ludwig Wittgenstein'in dil-düşünce-gerçeklik arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiyi yansıtıcı ürünler olan önermelerin/dilin nasıl anlam kazandığını, anlamın nasıl oluştuğunu merkeze alan felsefesi genel olarak erken ve geç dönem düşüncesi olmak üzere iki dönem şeklinde ele alınmaktadır. Bu noktada Wittgenstein'i çağdaşlarından ayıran önemli özelliklerinden biri, düşüncesinin gelişimi süresince birbirinden farklı ve mahiyet itibarıyla tümünden karşıt iki felsefi tarz geliştirmiş olmasıdır. Bu iki tarzı bize göre karşıt kılan en anlamlı nokta felsefe söz konusu olduğunda erken dönemine nüfuz eden kuramsal kavrayış ile geç dönem düşüncesine egemen olan kuram karşıtı kavrayıştır. Erken dönem felsefesinde en net şekilde *Tractatus Logico-Philosophicus*¹ adlı eserinde ortaya konulan ve Anlamın Resim Kuramı olarak bilinen kuram bütün önermelerin anlam sınırlarını ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Kuram en temelde her ne kadar epistemolojiye bir sınır getirme arzusunda olsa da bilme veya düşünmenin kendisine değil; dolaylı bir şekilde düşüncelerin dile getirilişi üzerine getirmeyi hedeflemektedir (Wittgenstein, 1974a: 3). Düşüncelerimizin dile geldiği yer de önermeler olduğu için kuram bütün önermelerin anlam sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Diğer bir yandan Wittgenstein'in felsefi yaşamında erken dönem felsefesindeki temel eseri olan *Tractatus* dışında, bu dönemdeki görüşlerinden uzaklaşarak onları çok sıkı bir eleştiriye tâbi tuttuğu diğer bir temel eseri *Felsefi Soruşturmalar* adlı eseridir. Bu eserde erken dönemdeki düşüncelerinin çoğundan vazgeçtiği için, yaşanan bu fikri değişimi belirtme adına Wittgenstein'in felsefesi erken ve geç dönem olmak üzere iki ayrı dönemde ele alınır. Erken dönem düşüncesinde önermelerimizin ancak gerçekliği resmettiği müddetçe anlamlı olacağını düşünmesine rağmen geç dönem düşüncesinde ise önermeleri anlamlı kılan şeyin onun karşılık geldiği olgu durumları değil; ifadelerimizin sahip olduğu kullanım olduğunu düşünmeye başlar. Geç dönem düşüncesindeki meşhur ifadesiyle söyleyecek olursak: "Bir ifadeyi anlamak, onun nasıl kullanıldığını anlamaktır" (Wittgenstein, 2009: 25).

Peki Wittgenstein düşüncesinde "Bu iki dönem arasındaki geçiş, yani

¹ Buradan itibaren bu esere metin içinde *Tractatus* diye atıfta bulunulacaktır.

yaşanılan fikri değişim nasıl gerçekleşti?” veya “Yaşanılan bu fikri değişimi nasıl anlamlandıracağız?” diye sordüğümüzde ise genel olarak Hartnack’ın şu ifadesinde temsil edebileceğimiz bir cevapla karşılaşmaktayız: “*Tractatus* ve *Felsefi Soruşturmalar* arası döneme ilişkin takip edebileceğimiz bir izlek bulunmamaktadır, bu noktada hatta iki temel eseri arasında hiçbir *mantıksal bağ* yoktur; sadece *mantıksal bir boşluk* vardır” (Hartnack, 2006: 49). Oysa Hartnack’ın bu düşüncesinin aksine, özellikle Wittgenstein’in erken dönem ve geç dönem felsefesi arasındaki geçiş döneminde karşılaştığı eleştirel katkıları ve *Tractatus*’un kendi kuramsal çatısı altında ortaya çıkan problemleri anlamaya çalıştığımızda bu mantıksal bağı görebiliriz.

Wittgenstein’in felsefesindeki bu paradigmatik fikri değişimi anlamaya çalıştığımızda, genel olarak 1929 ve sonrasında Wittgenstein’in fikirlerinde ani ve kökten bir dönüşüm yaşadığı şeklinde bir izlenim mevcuttur. Fakat Pears’ün de belirttiği üzere, özellikle Wittgenstein’in entelektüel hayatının iniş çıkışlarla dolu olması, onun entelektüel gelişimine dair böylesi bir yaklaşımın oluşmasına ortam hazırlamıştır. Oysa felsefi yaşamındaki değişim, kendisine çeşitli ilham veren olaylar neticesinde yaşanan bir dönüşümün aksine, kuramının kendi çatısı altında ortaya çıkan çeşitli problemlerle karşılaşmasıyla birlikte yaşadığı tedrici gelişimlerin bir sonucudur (Pears, 1988: 225). Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar* eserinde, her ne kadar *Tractatus*’ta öne sürdüğü Anlamın Resim Kuramı’nı pek çok açıdan eleştirse de, bu eleştiriler kuramın kendi iç problematiklerine yoğunlaşmayan genel eleştirilerdir. Bu noktada özellikle Wittgenstein’in geçiş dönemindeki çalışmaları, kuramın kendi çatısı altında ortaya çıkan problemlerin nasıl ele alındığını göstermeleri açısından önem arz etmektedir.

Böylesi bir paradigmatik kopuşun nasıl yaşandığına ilişkin genellikle Wittgenstein’in yakın arkadaşı olan Norman Malcolm’un biyografisinden iki anekdot alıntılanmaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

Bir gün sanyorum trende giderken Wittgenstein durmadan bir önermenin ve o önermenin betimlediği olgusal durumun aynı mantıksal biçime sahip olması gerektiği üzerinde ısrar edince, Pierro Sraffa artık dayanamayıp bir elinin parmak uçlarıyla, Napolilerce bezginlik ve aşağılama anlamında çenesinin altını kaşır ve şöyle sorar: Peki benim şimdi önerdiğim şeyin mantıksal biçimi nedir? Sraffa’nın sorduğu bu soru karşısında Wittgenstein, bir öner-

menin ve o önermenin betimlediği şeyin aynı biçime sahip olması gerektiği konusunda ısrar etmesinin saçma olacağını fark etmiştir. Ve bu durum onu önermenin gerçekliğin resmi olduğu fikrinden uzaklaştırmıştır (Malcolm, 2001: 57-58).

Diğer bir meşhur olayda ise, Wittgenstein'in bir gün yanından geçmekte olduğu bir tarlada futbol oynandığını gördüğü ve o an dilin sözcüklerle oynanan bir oyun olduğu düşüncesinin zihninde ilk kez canlandığını ifade edilir (Malcolm, 2001: 55). Fakat Fann'ın da belirttiği üzere, Sraffa'nın ilk anekdotta yaptığı bu mimik aslında Wittgenstein'in kuramındaki fikirlerine karşı verilen bir örnek bile sayılamaz. Çünkü *Tractatus*'a göre böylesi bir jest zaten "önerme" değildir. Fakat bu noktada muhtemel olan şey, Sraffa'nın yaptığı bir dizi böylesi farklı somut örnekler karşısında Wittgenstein'in dilin sadece ve sadece bir şekilde, yani olguları resmetme görevini işlediği fikrini sorgulamaya başlamasıdır. Bu anlamda Sraffa'nın yaptığı bu jestin önemi, verilen örneklerde bir ifadenin anlamlandırılmasında onun kullanım bağlamına yapılan vurgudur (Fann, 1971: 48-49). Bu bağlamda bizim de katıldığımız görüş şudur ki, bu ilham verici anekdotların önemi Wittgenstein'in Anlamın Resim Kuramından neden vazgeçtiğini açıklıyor olması değildir (çünkü bunu yapmaz); ancak Wittgenstein'in konuları farklı bakış açılarıyla yeniden görmesini Sraffa'nın nasıl sağlamış olabileceğini göstermiş olması açısından sadece iyi birer örnektir (Monk, 2005: 377).

Anlatılan bu ilham verici olayları bir kenara bırakıp Wittgenstein felsefesindeki bu değişimin hangi saiklerden hareketle gerçekleştiğini tahlil etmeye başladığımızda öncelikle Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'ının önsözündeki kendi ifadesiyle karşılaşmaktayız:

Bundan on altı yıl önce tekrar felsefe ile uğraşmaya başladığımdan bu yana, yazdığım ilk kitabımda [*Tractatus*] ele aldığım konularda çok ciddi hatalarım bulunduğunu görmek durumunda kaldım. Bunların farkına varmamda, yaşamının son iki yılında yapmış olduğumuz sayısız konuşma sırasında fikirlerimi kendisiyle tartışmış olduğum Frank Ramsey'in eleştirilerinin bana -boyutunu değerlendirmekten aciz olduğumu söyleyebileceğim ölçüde- yardımı dokunmuştur. Ayrıca bu her zaman güçlü ve sağlam eleştirilere borçlu olduğumdan daha fazlasını Bay Pierro Sraffa tarafından yıllar boyunca aralıksız bir şekilde tarafıma yöneltilmiş olan eleştirilere borçluyum. Bu bağlamda kitabın en

önemli düşüncelerini bu uyarılar sayesinde oluşturmuş bulunmaktayım (Wittgenstein, 2009: 4).

Bu anlamda Wittgenstein'in *Tractatus*'taki hatalarını anlamasında katkısı olan, Piero Sraffa ve Frank Ramsey'in eleştirel katkılarını anlamak Wittgenstein felsefesindeki bu paradigmatik değişimi anlamamız açısından elzemdir. İşte bu bağlamda bu çalışmada önce *Tractatus*'taki önerme kuramı ele alınacak daha sonra ise bu kuramın kendi çatısı altında ortaya çıkan ve Wittgenstein'i erken dönem felsefesinden uzaklaştıran problematikler ve kendisine sunulan eleştirel katkılar ele alınarak Wittgenstein felsefesindeki değişim tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bunu ele alırken öne süreceğimiz husus ise bu değişimin anlık bir devrimden ziyade diyalektik bir sonuç olduğu yönündedir. Bu minvalde çalışmada bu süreci mümkün olduğunca serimlemeyi amaçlamaktayız.

1. *Tractatus*'taki Önerme Kuramı

Wittgenstein'in genel olarak felsefesine bakıldığında, görülebilecek en temel iddialardan birini şöyle ifade edebiliriz: Geleneksel felsefede ortaya çıkan sorunlar dilin mantığını yanlış anlamaktan kaynaklandığı için (Wittgenstein, 1974a: 3) bu sorunlarla mücadele edebilmek, dilin doğası hakkında veya önermelerin nasıl anlamlı olduğuna ilişkin doğru bir kavrayışa sahip olmakla mümkündür. Wittgenstein'in erken dönem felsefesinde önerdiği kavrayış, resim kavramı temelinden yükselen ve bütün önermelerin anlam sınırlarını ortaya koyma iddiasında olan bir kuram üzerinden anlatılır: Anlamın Resim Kuramı. Kuramın merkezi iddiası önermelerin ancak olgusal gerçekliği resmettikleri müddetçe anlamlı olduğudur.

Tractatus'taki kuram bu bağlamda bütün önermelerin anlam sınırlarını ortaya koyarken öncelikle onları üç grupta toplar. Bunların ilki mantık ve matematiğe dair önermeler olup olgusal anlamda doğrulanmaya gerek duymayan, doğrulukları önermelerin kendilerinden çıkarılan ifadelerdir. Bunlar mantıksal ifadeler söz konusu olduğunda totoloji ve çelişkiler olup sırasıyla şöyle örneklendirilebilir: i. "Yağmur yağıyor ya da yağmıyor" ii. "Yağmur yağıyor ve yağmıyor" türünden ifadelerdir. Matematiksel önermeler söz konusu olduğunda ise bunlar eşitlik ifadeleridir; örneğin, i. " $2+2=4$ " eder türünden cümlelerdir (Soykan, 2006: 89). Herhangi bir olgu durumunu resmetmeyen, doğrulukları deney-öncesi zorunlu bir şekilde

ortaya çıkan bu tarz önermeler Wittgenstein'in ifadesiyle sözde önermelerdir (Wittgenstein, 1974a: 41,78).

İkinci bir önerme grubu ise Wittgenstein'in anlamlı söylemi inşa eden ve bir olgu durumunu resmeden anlamlı (*Sinnvoll/ Senseful*) ifadededir. Bu tarz ifadeler, "Masa mavidir" türünden bir olgu durumunu resmeden betimleyici ifadelerdir. Bu tarz betimleyici ifadelerin doğruluk değerinin ölçüsü ise şöyle ifade edilir: "Resmin doğru ya da yanlış olup olmadığını anlamak için önermeyi gerçeklik ile karşılaştırmamız gerekir" (Wittgenstein, 1974: 12). Böylelikle bu tarz önermelerin doğruluk değeri *a posteriori* bir şekilde karşılık geldiği, resmettiği olgu durumuna bakarak anlaşılır. Bu anlamda *Tractatus*'a göre felsefede doğru yöntem, bu tarz olgu durumlarını betimleyen doğa bilimlerinin önermelerinden başka hiçbir şey söylememektir. (Wittgenstein, 1974: 89).

Üçüncü ve son grup ise, Wittgenstein'in (*unsinnig/nonsense*) olarak nitelendiği anlamsız ifadelerdir. Anlamın Resim Kuramı çerçevesinde bu tarz ifadelerin gerçeklikle karşılaştırıldığında herhangi bir olgu durumunu resmetmedikleri için dile getirilemeyeceği düşünülür. Başta etik olmak üzere estetik, dinî veya yaşamsal sorunlara ilişkin olup bir olgu durumunu resmetmeyen ifadelerin tümü kuram çerçevesinde anlamsız olarak ele alınmaktadır. Tam da bu noktada Wittgenstein'in erken döneminde felsefenin neliği ve amacı daha da netleşmektedir: Felsefe bir eylemdir ve bu eylemin amacı önermeleri, önermelerde dile getirilen düşünceleri açık kılmaktır (Wittgenstein, 1974: 29). Bu açık kılma faaliyetinin önemi ise felsefe sorunlarına çoğunlukla yol açan anlamsız ifadeleri saptamasından kaynaklanır. Bu şöyle ifade edilir: "Felsefe konularında yazılmış tümcelelerin çoğunluğu yanlış değil, anlamsızdır. Bu yüzden bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak bir olgu durumunu resmetmediğini saptayabiliriz" (Wittgenstein, 1974: 22-23).

Öte yandan Wittgenstein, herhangi bir olgu durumunu resmetmeyen bu tarz ifadelerle ilgili olarak *Tractatus*'takiyle benzer bir epistemoloji ortaya koyan David Hume gibi *kıyametler* koparmamıştır. Hume'un deney temelli ilkeler doğrultusunda önerdiği epistemolojisi bağlamında metafizik ifadelerle ilişkin tavsiyesi *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* adlı eserinin son cümlesinde şöyle geçmektedir:

Bu ilkelere gönülden inanmış olarak kütüphaneleri şöyle bir elden geçirdiği-

mizde, nasıl da kıyametler koparmamız gerekir? Elimize herhangi bir cilt, söz gelimi bir dinbilim ya da skolastik metafizik kitabı aldığımız da soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine soyut akıl yürütmeler var mı? Yok. Peki olgu sorunları veya varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler var mı? O da Yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safсата ve kuruntudan başka bir şey yoktur (Hume, 1999: 211).

Wittgenstein'in tavsiyesi ise ateşi daha da harlamaktan ziyade yangını söndürmek yönündedir. Bu anlamda benzer bir şekilde *Tractatus*'un da son cümlesi, olgu durumunu resmetmeyen ifadelerin pozisyonuna ilişkin bir tavsiye ile biter: "Üzerine konuşulamayan hakkında susmalı" (Wittgenstein, 1974: 89). Bu susku tavsiyesi *Tractatus* açısından tüm felsefe problemlerini çözebilecek güce sahiptir. Hatta Wittgenstein bu suskuyla sonuçlanan bir epistemoloji kavrayışıyla tüm felsefe problemlerini özlelerinde sonuna dek çözdüğü yönünde oldukça radikal bir iddia öne sürmektedir (Wittgenstein, 1974: 4).

Bu susku *Tractatus*'un en temel kavramsal ayrımı olan söylenebilir olan ve gösterilebilir olan arasındaki sınır durumunu göstermektedir, ki zaten Bertrand Russell'a yazdığı bir mektupta kitabının ana konusunun bu olduğunu kendisi şöyle ifade eder: "*Tractatus*'taki esas nokta, önermeler vasıtasıyla dile getirilebilir olan (ki bu aynı zamanda düşünülebilir olan demektir) ile önermeler aracılığıyla dile getirilemeyen ama yalnızca gösterilebilir olanın teorisidir. Bunun felsefenin belli başlı sorunlarından birisi olduğuna inanıyorum" (Sluga ve Stern, 1996: 9). Çünkü Wittgenstein'a göre geleneksel felsefe sorunları söylenemeyen, dile getirilemeyen yani gösterilebilir alana ait sorunlar iken felsefeciler dilin mantığını yanlış kavradıkları için bu alana ait sorunları ifade etmeye, dile getirmeye çalıştıklarından yani konuşmamaları gereken yerde konuştuklarından dolayı felsefe sorunları ortaya çıkmaktadır.

2. Pierro Sraffa'nın Eleştirel Katkısı: Antropoloji, Dil Oyunları ve Muhayyile Gücü (Vorstellungskraft)

Wittgenstein, en yakın öğrencilerinden biri olan Rush Rhees'e, Sraffa'yla yaptığı tartışmaların sonucunda felsefi sorunlara antropolojik bir açıdan bakabilme becerisi kazandığını ifade eder. Bu bakış açısı sayesinde Wittgenstein artık farklı sosyal teamüllerin olma ihtimaline ve bunların

ifadelerin anlamlandırılmasındaki rolüne dikkat etmeye başlamıştır. Ve anlamaya başladığı şey bir dil oyununun, onu oynayan “kabile”nin kurallarından ve yaşam biçiminden söz edilmeksizin açıklanamaz oluşudur (Monk, 2005: 377-78). Ayrıca Wittgenstein pek çok kişiye Sraffa’nın kendisine yaptığı eleştiriler karşısında “bütün dalları kesilmiş bir ağaç gibi hissettiğini” ifade eder. Bu benzetmenin dikkatlice seçildiğini söyleyebiliriz. Çünkü geç dönem felsefesinde gördüğümüz üzere ölü dalların kesilmesi, yerine yenilerinin çıkmasına, daha canlılarının büyümesine olanak tanıyacaktır (Monk, 2005: 377).

Burada şunu sormamız gerekiyor: Sraffa’nın en temel eleştirel katkısı olan antropolojik yaklaşım ile Wittgenstein’in geç dönem düşüncesi arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu soruyu muhayyile kavramı üzerinden anlatabileceğimizi düşünüyoruz. Öncelikle antropolojik yaklaşım, en temelde farklı toplumsal ve kültürel durumları ortaya koymayı amaçlar. Fakat farklı olanı kavramak için öncül bir şeye ihtiyaç vardır: muhayyile yetisi. Bu anlamda antropolojik bakış açısının temelinde olan, mevcut durumdan farklı, mevcut duruma yabancı hallerde herhangi bir konunun nasıl ele alındığını tahayyül etmeye başlama, Wittgenstein’in geç dönem düşüncesini en iyi anlatan “dil oyunları” kavramında merkezi bir öneme sahiptir. Bu kavramın gücünü aldığı dayanak noktası, Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da muhayyile gücü “Vorstellungskraft” (Wittgenstein, 2009: 96) olarak ifade ettiği yetinin gücüdür. Çünkü bu kavramla birlikte Wittgenstein adeta şunu söylemektedir: Muhayyilenin gücü aracılığıyla, gerçekliği kuramsal bir çerçevede zapt altına aldığını zanneden insan daima şaşıracaktır. Bu yüzden ele aldığımız bir konuyu değerlendirirken mevcut duruma hapsolmemek için gözümüzü daima gerçeklikte resmedilen durumdan çevirerek farklı, ona yabancı durumları tahayyül etmeliyiz. Nitekim Wittgenstein erken dönem felsefesini eleştirirken bunu şöyle ifade etmiştir: “Resim bizi esir almıştı ve onun dışına çıkamıyorduk” (Wittgenstein, 2006: 53). Wittgenstein’in muhayyile kavramına dair yaptığı bu vurguyu özellikle geç dönem çalışmalarından biri olan *Renkler Üzerine Düşünceler* kitabından takip edebiliriz.

Wittgenstein’a göre erken dönem düşüncesinde muhayyile yetisini işlevsiz kılan şey mantığın katı sınırları idi. Oysa Wittgenstein’a göre mantığın insan düşüncesine ilişkin belirlediği sınırları bu sefer muhayyile

aracılığıyla aşabiliriz. Nitekim bu konudaki meşhur ifadelerinden biri şöyledir: “Mantık konusunda insan bunu tahayyül edemez demek, aslında insan burada ne tahayyül edeceğini bilmiyor demektir” (Wittgenstein, 2007: 6). Bu kitapta yine ısrarla muhayyile aracılığıyla farklı olanı kavramaya çağırmaktadır: “Renk körü olan bir halk tahayyül edelim örneğin, bunu düşünmek o kadar da zor değildir. Bizlerin sahip olduğu renk kavramlarının aynısına sahip olmayacaklar. Farz edelim ki onlar da Almanca konuşsunlar ve hepsinin renk sözcükleri Almanca olsun. Yine de bunları bizlerden daha farklı kullanacaklar ve farklı kullanmayı *öğreneceklerdir*” (Wittgenstein, 2007: 4). Veya “Kör bir kabile tahayyül edemez miyiz? Bu kabile kendine has özel şartlar altında yaşayabilen bir durumda olamaz mı? Ve bu sefer kabile içinde istisna sayılanlar ‘gören insanlar’ olamaz mı?” (Wittgenstein, 2007: 63).

Böylelikle antropolojik bakış açısının Wittgenstein’in geç dönem düşüncesindeki yerini niçin muhayyile yetisi çerçevesinde anlamamız gerektiği kısmen açıklık kazanmış durumdadır. Wittgenstein’in yukarıda bahsettiğimiz eleştirisi olan “Resim bizi esir aldı ve onun dışına çıkamıyorduk” (Wittgenstein, 2006: 53) eleştirisini hatırlayacak olursak, Sraffa’nın en temel eleştirel katkısı mevcut resme neden hapsolmemek gerektiğini somut antropolojik durumların imkânı üzerinden Wittgenstein’a göstermiş olmasıdır diyebiliriz. Sraffa’nın sunduğu bu eleştirel katkı da sadece literatürde ifade edildiği üzere, Napoliler’de bezginlik ve aşağılama anlamına gelen kültürel bir işarete karşılık olarak Wittgenstein’in verdiği anlık bir tepki değil, Sraffa’nın öğrencilerinden biri olan Amartya Sen’in de ifade ettiği üzere ikisi arasında geçen düzenli oturumların sonucudur (Sen, 2003: 1242). Tek bir cümle ile söyleyecek olursak: Zihinde esasen bir yetimiz olan muhayyilenin kapıları Wittgenstein’in zihninde kapalı iken, Sraffa bu kapıları açmaya çalışmış görünüyor.

Öte yandan Sraffa genel olarak felsefe konusunda özel anlamda Wittgenstein hakkında herhangi bir şey yazmadığı için, eleştirilerinin mahiyeti pek açık değildir. Fakat onun Wittgenstein’in geç dönem düşüncesini oluşturmasındaki temel katkısı, yine de Fann’a göre bir noktadan hareketle anlatılabilir. Sraffa’nın bu katkısını onun yayınlanmış tek eseri olan *Metalar Aracılığıyla Meta Üretimi: İktisat Teorisi Eleştirisine Giriş* adlı eserinde görebiliriz. Sraffa bu eserinde spekülâtif antropoloji olarak

adlandırılan bir yöntemi kullanmaktadır. O, bahsi geçen eserinde, üretim sürecine ilişkin tahlillerini, çeşitli hayali toplumsal durumlar tasarlayarak anlatmaya başlar. Kullandığı örneklerden bazıları şunlardır: “Sadece kendini idame ettirmek için üretim yapan bir toplum tahayyül edelim... İlk başta bu toplumun iki çeşit mal ürettiğini tahayyül edelim; bunlar un ve demir olsun...” (Sraffa, 1960: 3). Sraffa, tahlillerine tedricen sosyo-iktisadi duruma ilişkin yeni özellikler ekleyerek daha karmaşık bir toplumsal form inşa etmeye çalışır. Sraffa’nın -bu eseri özelinde- tüm tahlillerine hâkim olan bu metot spekülâtif antropoloji olarak nitelendirilmektedir. Böyle nitelenmesinin sebebi ise yukarıda verdiği örneklerde görüldüğü üzere *Sraffa’nın tahlillerine farklı mubayyel insanî durumlara ilişkin spekülâtif ifadelerle başlamasıdır*. Fann’a göre Wittgenstein’in geç dönem düşüncesinde gördüğümüz basitten başlayarak giderek karmaşıklaşan dil oyunları tahayyül etmesi Sraffa’nın bu spekülâtif antropoloji metodunun uyarlanması olarak görünmektedir (Fann, 1971: 49-50). Nitekim bunu Wittgenstein’in dil oyunları kavramsallaştırmasını öne sürdüğü ilk yerlerden biri olan *Mavi Kitap (Blue Book)*’ta açık bir şekilde görmek mümkündür: “Bundan sonra kitabın ilerleyen kısımlarında, dikkatinizi dil oyunları diyeceğim şeye çekeceğim. İlkel dil oyunlarından başlayacak ve bunlara tedricen yeni biçimler eklemek yoluyla, daha karmaşık dil oyunlarının nasıl inşa edileceğini göreceğiz” (Wittgenstein, 2011: 20-21).

3. Frank Plunkton Ramsey’in Eleştirel Katkıları

Wittgenstein’in *Tractatus*’taki dil-düşünce-gerçeklik ilişkisi bağlamında ortaya koyduğu düşünceleri tekrar ele alıp kendisine eleştiriler yöneltmesinde ve böylelikle *Tractatus*’taki bazı temel fikirlerinden uzaklaşmasında eleştirel katkılar sunan diğer önemli bir kişi Frank Plunkton Ramsey (1903-1930)’dir. Ramsey’in eleştirilerinin Sraffa’ya kıyasla daha açık ve net olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar daima birbirlerine cevap verdiklerini bizzat ifade etmeseler de mevcut biyografik verilerden ve yazılarındaki eleştiri konularından hareketle Ramsey’in eleştirel katkılarını takip edebilmekteyiz. Ramsey’in eleştirileri iki kısımda ele alabiliriz. İlki Ramsey’in ölümünden sonra yayımlanan *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*² adlı kitaptaki eleştirileridir. Bu kitaptaki çoğu

² Buradan itibaren bu esere FM diye atıfta bulunulacaktır.

eleştiri, Wittgenstein'in tekrar Cambridge'e -büyük oranda Ramsey'le felsefi tartışmalar yapmaya- geldiği yıl olan 1929'da yazdığı eleştiri yazılarından oluşmaktadır.

Eleştirilerinin olduğu ikinci yazısı ise Ramsey'in *Mind* dergisinde *Tractatus*'un tanıtımını yaptığı *Tractatus Logico Philosophicus'un Eleştirel Tanıtımı* (1923 Ocak) adlı yazısıdır. Wittgenstein'in felsefeye döndüğü yıl olan 1929 yılındaki temel felsefi kaygılarının Ramsey'in bu yazısıyla ilgili olması ve oradaki eleştiri ve itirazlara cevap niteliği taşıması açısından bu yazı önemlidir (Engelmann, 2013: 6). Monk'a göre bu tanıtım yazısı bugün bile hâlâ eserin en güvenilir ve derinlemesine eleştirilerinden biridir (Monk, 2005: 317). Ramsey'in bu yazısı özellikle, *Tractatus*'taki önerme kuramının ortaya çıkardığı bazı güçlükleri ve kuramın çatlak noktalarını Wittgenstein'a göstermesi açısından önemlidir. Bu yazı her ne kadar Wittgenstein'in felsefeye döndüğü yıl olan 1929 yılından önceki bir dönemde yazılmış olsa da Wittgenstein'in *Tractatus* sonrası döneminde -2 Şubat 1929'da- yazdığı bilinen ilk felsefi yazısı olan MS 105 numaralı el yazmasındaki (Hacker, 1986: 109) ifadelerin açıkça Ramsey'in eleştiri yazısındaki soru ve itirazlarına cevap vermeye çalışması, bu eleştirel tanıtım yazısının önemini ortaya koymaktadır. Yine Wittgenstein bu yazısında, Ramsey'le mantık konusunda yaptıkları tartışmalardan faydalandığını ve onun düşünme konusunda kendisine cesaret aşıladığını ifade eder (McGuinness, 2008: 7).

Ramsey'in diğer bir farklı yönü ise Wittgenstein'la entelektüel açıdan tanışıklıklarının Sraffa'ya kıyasen daha erken bir dönemde başlamış olmasıdır. 1923 Eylül'ünde ilk defa Wittgenstein'in öğretmenlik yaptığı köy olan Putschberg'e giderek onunla *Tractatus*'ta ele alınan fikirleri tartışmasıyla felsefi tanışıklıkları başlamıştır. Bu süreçten itibaren 1930'daki vefatına kadarki süreçte sürekli Wittgenstein'la irtibata geçmeye ve onu felsefeye dönmesi konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Wittgenstein, Ramsey'in eleştirel katkılarından bahsederken her ne kadar sadece onun vefatından önceki son iki yılda yaptıkları tartışmaların katkısından bahsetse de aslında Ramsey'in katkılarının daha erken bir dönemden itibaren başladığını görmekteyiz. Bu bağlamda önemli katkılarından biri tanıtım yazısını yazdıktan hemen sonra Wittgenstein'in yanına gidip *Tractatus*'taki çoğu fikri satır satır tartışmış olmasıdır. Tartışmalarına ilişkin

Ramsey'in aktardığı bir anekdot bu anlamda önemlidir:

Wittgenstein günde dört-beş saat *Tractatus*'u açıklamaya çalışıyor ve buraya geleli iki gün olmasına rağmen 80 sayfalık metnin daha ilk yedi sayfasını ele alabildik. Bu arada Wittgenstein artık felsefe konusunda herhangi bir şey yapamayacağını söylüyor. Bunun sebebi ise sıkılmasından dolayı değil; zihninin artık buna elverişli olmadığını düşünüyor. Kimsenin beş veya on yıldan fazla felsefeyle uğraşamayacağına inanıyor (*Tractatus* 7 yıl sürmüştü). O bir harika! Önceleri Moore'un bir deha olduğuna inanırdım, ama Wittgenstein! O bambaşka biri! (McGuinness, 2008: 139).

3.1. Frank Ramsey ve *Tractatus*'taki Söylenbilen-Gösterilebilen Kavramsal Ayrımına İlişkin Eleştirileri

Ramsey'in FM'deki eleştirilerinden bir kısmı *Tractatus*'taki Anlamın Resim Kuramı'nın en temel varsayımı olan söylenbilen-gösterilebilen kavramsal ayrımına ilişkindir. *Tractatus*'ta Wittgenstein açısından etik, estetik, dinî veya yaşamsal sorunlarımıza dair önermeler bir olgu durumuna işaret etmedikleri için, Wittgenstein bu söylem alanlarına ait ifadelerin dile getirilemeyen, yalnızca gösterilebilen şeyler olduklarını düşünür. Bu tarz söylem alanlarına ait ifadeleri anlamsız (unsinnig/nonsense) olarak nitelendirmektedir. *Tractatus*'un yayımcısı olan Ficker'a gönderdiği bir mektupta bunu daha açık ifade eder: “Çalışmam iki kısımdan oluşmaktadır. İlki burada olan yazdıklarım ve diğeri de buraya yazmadığım her şeydir. Ve kesinlikle önemli olanı bu ikinci kısımdır. Kitabım etiğin alanına içeriden bir sınır çizmektedir” (Monk, 2005: 265).

Ramsey'in bu kavramsal ayrımına ilişkin ilk eleştirisi, Wittgenstein'in bu ifade alanlarını hem *önemli* hem de *anlamsız* görmesiyle ilgilidir. Ramsey bunu şöyle ifade eder:

Felsefi etkinliğin bir faydası olması gerekir, bu yüzden felsefeyi ciddiye almıyoruz. Çünkü felsefe, fikirlerimiz ve dolayısıyla eylemlerimiz söz konusu olduğunda bir yol göstericilik rolüne sahiptir. Aksi takdirde bu, daima sorgulanması gereken bir pozisyonda olduğumuz anlamına gelir. Bunun neden böyle olduğunu anlamak için şu örneğe bakabiliriz; mesela felsefe konusunda kurulabilecek tek meşru önermenin “felsefenin anlamsız olduğu” yönünde olduğu gibi bir fikre sahipsek, ciddi bir şekilde onun anlamsız olduğunu kabul etmemiz gerekir. Aksi takdirde kesinlikle Wittgenstein'in yaptığı gibi, bu tarz

bir ifadeyi önemli-anlamdışı (important-nonsense) bir ifadeymiş gibi ele almamız gerekir (Ramsey, 1950: 263).

Ramsey'in *Tractatus*'taki söylenebilen-gösterilebilen kavramsal ayrımına ilişkin diğer bir eleştirisi bu düşüncesinin yarattığı paradoksal durumla ilgilidir. Wittgenstein her ne kadar felsefi söylemin, söylenebilir olanın sadece resmedilebilen olgu durumlarından oluşması gerektiğini ve üzerine konuşulamayan hakkında susmamız gerektiğini ifade etse de *Tractatus*'taki çoğu ifadenin söylenebilir olanın sınırlarının içine girmemesi *Tractatus*'un paradoksal durumudur. Aslında Wittgenstein'in bu duruma ilişkin bir cevabı vardır: "Benim önermelerim şu yolla açıklayıcıdır ki beni anlayan birisi onlara tırmanarak onların üzerine çıktığında, onların anlamsız ifadeler olduklarını fark edeceklerdir (deyim yerindeyse, kullandıktan sonra merdiveni bir kenara atmalıdır). Bu önermeleri aşması gerekir, zira ancak o zaman dünyayı doğru olarak görecektir" (Wittgenstein, 1974: 89). Fakat bu cevap tatmin edici bir cevap olmadığı için pek çok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Ramsey'in bu duruma ilişkin en net eleştirisi şöyledir: "Söylenemez olan gerçekten söylenemezse, bu konuda ıslık bile çalamayız" (Ramsey, 1950: 238).

Ramsey'in söylenebilen-gösterilebilen kavramsal ayrımına ilişkin bu eleştirilerinin özellikle Wittgenstein'in felsefeye döndüğü yıl olan 1929'da yazılmış olması önemlidir. Ramsey'in bu konudaki eleştirel katkılarının, Glock'un da ifade ettiği üzere (Glock, 2005: 64) Wittgenstein'in erken dönem düşüncesindeki söylenebilen-gösterilebilen kavramsal ayrımından giderek uzaklaşmasında, kuramın iç çelişkilerini ve problemleri taraflarını ortaya koymaları açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

3.2. Frank Ramsey'in "Skolastisizm" Eleştirisi: Öz-Bilinç Eksikliği

Ramsey'in FM'deki diğer bir eleştirisi, Wittgenstein'da gördüğü skolastisizme ilişkindir. Bunu şöyle ifade eder: "Felsefe konusunda karşımızda duran en önemli sorunlardan biri de skolastisizmdir. Bahsettiğim bu skolastisizmin özü ise (aslında) muğlak olan bir düşünceyi, kesin bir yargı olarak görüp mantıksal bir zorunluluk formunda ifade etmektir. Bahsettiğim bu skolastisizmin tipik bir örneğini, Wittgenstein'in "Gündelik dildeki ifadelerimizin tümü düzenlidir" ve "Mantık dışı düşünmek imkânsızdır" gibi ifadelerinde bulabiliriz" (Ramsey, 1950: 269). Wittgenstein'daki bu skolastisizmin sebebi erken dönem düşüncesinde cari olan mantıksal

çözümleme metoduyla ilişkilidir. Ramsey'in konuyla ilgili tespiti şöyledir:

“(Felsefi tahlillerimizi gerçekleştirmek amacıyla) bir mantık inşa ediyoruz, fakat ne ilginçtir ki, bunu felsefi çözümlerimizi kendisi aracılığıyla yaptığımız (sembolik-matematiksel) mantığın kendisine ilişkin bir *öz-bilinçten* yoksun bir şekilde yapmaktayız. Daima olgular (ve önermeler) hakkında düşünürüz; fakat bir türlü onlar hakkındaki bu düşünmemizin kendisi üzerine bir refleksiyon gerçekleştiremiyoruz. Felsefe konusunda, bu var olan bir metottur ve doğru da olabilir fakat ben bunun yanlış olduğu ve bizi bir çıkmaza sürükleyeceği kanaatindeyim” (Ramsey, 1950: 267).

Ramsey felsefe konusunda bahsettiği bu öz-bilinç durumunu, zorunlu bir durum olarak görmektedir. Bu bağlamda felsefenin amacını “muğlak konularda kavramsal ayrımlar yapıp bu kavramların anlamlarını netleştirme” (Ramsey, 1950: 263) olarak gördüğü için, ona göre düşüncelerimiz konusunda açıklık getirebilmek ve dolayısıyla böylesi bir öz-bilinci kazanmanın en uygun ve basit yolu; “Bu terimle tam olarak ne kastediyorum?”, “Bu terimle ilgili düşünmem gereken farklı kavramlar nelerdir?”, “Bunun sonucu olarak gerçekten bu mu çıkıyor?” vb. gibi soruları sürekli kendimize sormaktır (Ramsey, 1950: 267). Ramsey açısından felsefe söz konusu olduğunda böylesi bir öz-bilinç olmazsa olmazdır. Aksi takdirde açık olarak ne kastettiğimizi bilmeksizin felsefe yapmaya ayartılırız ve bir çocuğun şu diyalogdaki durumuna düşebiliriz: “Oğlum, ‘Kahvaltı’ de bakayım.” Çocuk cevap verir: ‘Diyemem ki’. Baba tekrar sorar: “Evladım, ‘neyi diyemezsin?’. Çocuk cevap verir: ‘Kahvaltı’ diyemem.” (Ramsey, 1950: 268).

Tam da bu noktada, özellikle Ramsey’le felsefi tartışmalarının yoğun olduğu geçiş döneminde Wittgenstein’in esas sorgulamalarından birinin “temel önerme” (elementersatz) kavramının neliğine, bu kavramla ne kastettiğine ilişkin olduğunu görmek manidardır. Wittgenstein *Tractatus*’taki “temel önerme” kavramıyla ilgili, bundan ne kast ettiğini tam olarak ifade etmemiş olmasının, yani kuramına ilişkin bir öz-bilinçten yoksun olmasının kendisini bir tür doğmatizme sürüklediğini şöyle ifade eder:

Doğmatik bir düşünceyle karşılaşabileceğin problemlerden biri öncelikle onun son derece kibirli olmasıdır. Tabii böyle olması onun en kötü yönü sayılmaz, bundan daha kötü ve aynı zamanda daha tehlikeli olan ve benim bü-

tün kitabıma (*Tractatus*'a) vaktiyle nüfuz etmiş olan şey şuydu; *açıklamaları daha sonra yapılacak olması planlanan meseleleri, önceden öne sürmekti*. Böylesi bir düşüncede tam da şu savunulur: Herhangi bir sonuca ulaşamamak da yine de onu bulmanın bir yolu olacaktır diye düşünülür. Önceleri mesela *temel önermeler* ortaya çıkarmanın mantıksal çözümlemenin bir görevi olduğunu düşündüm. O zamanlar bu temel önermelerin ne olduğunu ayrıntıları ile belirlemediğimi yazmıştım (*TLP* 5.55), ve bu oldukça doğrudu. *Ama yine de temel önermelerin sonraki bir vakitte açıklanabileceğini düşünmüştüm*. Daha son zamanlarda bu hatamı fark edip ondan uzaklaşmış bulunmaktayım (Waismann, 2003: 182).

Sonuç olarak Wittgenstein'in temel önermelerin ne olduğunu tam olarak açıklamamasına rağmen *Tractatus*'ta dil-düşünce-gerçeklik eksenindeki tahlillerinde bu kavramı kesin bir doğruluk formunda sunmasının, Ramsey'in ifade ettiği anlamda bir skolastisizm örneği olduğu görülmektedir. Bu anlamda Ramsey'in bir diğer eleştirel katkısının felsefe konusunda Wittgenstein'a kazandırdığı bu öz-bilinç durumu olduğunu düşünüyoruz.

3.3. Ramsey'in *Tractatus*'ta Bulduğu Çatlak: Renk Önermelerinin Bağdaşmazlığı Problemi

Wittgenstein, *Tractatus*'ta ortaya koyduğu kuramla birlikte felsefe sorunlarını nihai anlamda çözüme kavuşturduğunu düşündüğü için (Wittgenstein, 1974: 4) kuramına mutabık kalarak felsefeyi bırakmıştır. Hatta felsefeye dönmeme konusunda kararlıdır. Bu noktada niçin felsefeye dönmediğini ise Keynes'e yazdığı bir mektuptan şöyle anlatır: "Çünkü artık, kendimde bu tür etkinliklere yönelik hiçbir güçlü içsel itki duymuyorum. Söylemem *gereken* her şeyi söyledim ve bu nedenle de kaynak kurudu. Kulağa tuhaf geliyor, ama işte böyle" (Mcguinness, 2008: 153). Fakat Wittgenstein'in daha sonra felsefeye tekrar döndüğünü biliyoruz. Peki, o zaman şunu sormalıyız: Wittgenstein'in kurduğunu ifade ettiği kaynağı canlandıran şey neydi? Kanaatimizce kuruyan kaynağı canlandıran şey, Ramsey'in *Tractatus*'un temel problemleri ve *Tractatus*'taki kuramın çatlak noktalarını Wittgenstein'a gösteren eleştirel katkılarıdır.

Suyun çatlaklardan sızması gibi eleştiri de çatlaklardan sızar. Bu anlamda Ramsey'in esas eleştirisi, *Tractatus*'un kendi kuramsal çatısı altında ortaya çıkan bir çatlakla ilişkindir. Ramsey bunu 1923 Ocak ayında *Mind*

dergisinde yayımlanan *Tractatus*'un Eleştirel Tanıtımı adlı yazısında ifade etmiştir. Ramsey'in bu yazısında yaptığı pek çok eleştiriden hareketle, Wittgenstein'ı *Tractatus*'taki kuramdan uzaklaştıran problem, pek çok yorumcunun ifade ettiği üzere *Renk Önermelerinin Bağdaşmazlığı Problemi* olarak bilinen sorundur. Bu anlamda Wittgenstein'ı tekrar felsefeye getiren şey bu problemdir. Nitekim Sluga bunu şöyle ifade eder:

Wittgenstein 1929'da Cambridge'e döndüğünde amacı *Tractatus*'taki sistemin ortaya çıkardığı belli başlı güçlükleri düzeltmekti. Bu noktada onu ilgilendiren sorun kitabın ana temasından kaynaklanıyordu. Buna göre önermeler arasındaki bütün mantıksal ilişkiler, onları oluşturan "temel önermelerin (*Elementarsatz*)" doğruluk fonksiyonel çözümlenmesi yoluyla anlaşılabilirdi. Bilhassa 1929'da bu görüşünün sorunlu olduğunu fark etmiştir. Wittgenstein'in karşılaştığı sorun, renk önermelerinin *Tractatus*'taki mantıksal çözümleme metoduyla ele alınamaz oluşudur. Bu noktada Wittgenstein her ne kadar bütün mantıksal ilişkiler bu metotla ele alınabilir demiş olsa da bahsedilen renk önermelerinin bağdaşmazlığı sorunu *Tractatus* açısından yıkıcı sonuçlar barındırmaktaydı. Bu nedenle Wittgenstein'in Cambridge'e döndüğünde çözmeye kararlı olduğu sorun işte bu sorundur. Böylece onu tekrar felsefeye getiren şey, yeni bir felsefi bakış değil, ilk projesinin henüz tamamlanmamış olduğu duygusudur (Sluga, 1996: 15-16).

Öncelikle şu soruları sormamız gerektiğini düşünüyoruz ve ilerleyen kısımlarda bu soruların cevabını arayacağız: Ramsey'in bahsedilen tanıtım yazısındaki temel eleştirileri veya bu eleştirilerin işaret ettiği şey nedir? Renk Önermelerinin Bağdaşmazlığı Problemi nedir?, ve neden *Tractatus*'taki önerme kuramı açısından bir problem olmaktadır? Ayrıca *Tractatus*'taki kuramın ortaya çıkardığı bu problemle ilgili Ramsey'in itirazı, kuramın hangi görüşünü problemlilik kılmaktadır? Bu bağlamda bu problem, Wittgenstein'in erken dönemindeki hangi görüş ve görüşlerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur?

Ramsey'in bahsedilen tanıtım yazısındaki esas eleştirisi, *Tractatus*'ta zorunluluğun sadece mantıksal olduğunu ifade eden argümana ve bu argümanı destekleyici örneğe ilişkindir. Wittgenstein zorunluluğun doğasına ilişkin argümanını şöyle ifade eder:

Nasıl ki yalnızca mantıksal bir zorunluluk varsa aynı şekilde sadece mantıksal bir imkânsızlık vardır. Örneğin, iki rengin görüş alanımız içinde aynı anda aynı yerde bu-

lunmaları imkânsızdır, çünkü bu, rengin mantıksal yapısı yoluyla dışarıda bırakılmıştır. Bu çelişmenin kendisinin fizikte nasıl ortaya çıktığına bir bakalım. Bir parçacığın yaklaşıklık olarak aynı anda farklı iki hıza sahip olamaması yani aynı zamanda iki yerde olmaması yani belirli bir zamanda farklı iki yerde olan parçacıkların özdeş olamamalarıyla. (Açık ki iki temel önermenin mantıksal birleşimi ne bir totoloji ne de bir çelişme olabilir. Görüş alanımız içinde bir noktanın aynı anda iki farklı renge sahip olduğu önermesi bu anlamda bir çelişmedir) (Wittgenstein, 1974: 85).

Ramsey'in genel olarak *Tractatus*'taki önerme kuramına özelde ise bu argümanın çatlak noktasına ilişkin değerlendirmesi ve itirazları şöyledir:

Wittgenstein'in şu düşüncesi eğer doğruluğu ortaya konulabilirse önemli ve kendine özgü bir keşif olarak görünmektedir: "Bütün anlamlı önermeler zorunlu olmayan, mümkün şeyleri dile getirirler." Wittgenstein'in bu görüşü onun önermelerin anlamının, onları oluşturan ve birbirinden bağımsız olan temel önermelerin gerçeklikle uyuşması ya da uyuşmaması yoluyla belirlendiği düşüncesinden kaynaklanır. (Bu önermeler birbirinden bağımsız olduğu için) böylelikle var olan tek zorunluluk şekli mantıksal olup totolojileri, var olan tek imkânsızlık şekli yine mantıksal olup çelişmeleri ifade eder. Fakat onun bu düşüncesi önemli bir açmaz barındırmaktadır; zira Wittgenstein, görsel uzamda herhangi bir noktanın aynı anda hem kırmızı hem mavi *olamayacağı* ifade ediyor. Tabi aynı zamanda tümevarımın hiçbir mantıksal temeli olmadığını da düşündüğü için hem mavi hem de kırmızı olan görsel bir nokta ile karşılaşmayacağımızı düşünmemizi sağlayan elimizde hiçbir sebep yoktur. Bu yüzden kendisi "Bu aynı anda hem kırmızı hem mavidir" ifadesinin mantıksal bir çelişme olduğunu ifade ediyor. Bu durum, 1) [Wittgenstein'in kendi kuramının gereklilikleri göz önüne alındığında] görünürde daha öte çözümlenemez olan kırmızı ve mavi kavramlarının aslında daha öte çözümlenebilir olduğuna ve birbiriyle bağdaşmayan ifadeler olduğuna işaret etmektedir. 2) Wittgenstein ayrıca renk önermelerine ilişkin bu durumun mantıksal zorunluluk çerçevesinde nasıl anlaşılacağını, madde parçacıklarının hızlarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Fakat buradaki sorunlu durum şudur: Bir fizikçinin kırmızı kavramını böyle açıklaması kabul edilebilir bir durum olsa da, zorunluluğun ancak *mantıksal* çerçevede anlaşılacağını düşünen Bay Wittgenstein burada meseleyi *uzam, zaman ve maddenin* zorunlu niteliklerine indirgeyerek açıklamaya çalışmaktadır. Bay Wittgenstein bu durumu açıkça bir parçacığın aynı anda farklı iki yerde olamayacağı gerçeğine bağlıyor. [Fakat

söylenmesi gereken şey şu ki] uzam ve zamana ilişkin bu zorunlu durumların açıklamalarının indirgenebileceği başka mantıksal bir temel yoktur. Buna şu örneği verebiliriz: Eğer B noktası, A ve D noktaları arasındaysa ve eğer C noktası da B ve D noktaları arasındaysa o halde C noktası A ve D noktaları arasındadır. Bu bağlamda verilen örnekteki zorunluluğu Wittgenstein'in ifade ettiği şekilde formel bir totoloji olarak anlamak güçtür (Ramsey, 1923: 31).³

Ramsey'in işaret ettiği bu açmaz, *Tractatus*'taki kuram çerçevesinde ortaya çıkan kanaatimizce iki problemlili duruma işaret etmektedir: İlk Wittgenstein'in zorunluluğun sadece mantıksal olduğuna dair argümanının çelişkisini ve zorunluluğun sadece mantıksal olmadığını ortaya koymaya çalışmasıdır. Zira Ramsey'in haklı bir şekilde belirttiği üzere, renk önermelerinden oluşan bir çelişmenin mantıksal bir zorunluluk olduğunu fiziksel bir zorunluluğa başvurarak anlatması argümanını açıklamaktan ziyade daha anlaşılabilir kılmaktadır. Bu bağlamda Jacqueline'nin belirttiği üzere mantıksal zorunluluklar dışında olgusal zorunlulukların olması durumu Anlamın Resim Kuramını tümden problemlili duruma koymaktadır (Jacquette, 1998: 174). Çünkü *Tractatus*'taki dil ve onunla eşbiçimli bir yapıya sahip olduğu düşünülen ontolojiye dair tahliller, olgusal ilişkilerde bir zorunluluk olmadığını merkeze alarak yapılır. Bunu şöyle ifade eder:

Herhangi bir olgu durumunun var oluşundan başka bir olgu bağlamının var oluşunu kesinlikle çıkaramayız. Böyle bir sonuç çıkarmayı haklı kılacak nedensel bir bağlantı yoktur, nedensel bağlantıya olan inanç batıl inançtır” (Wittgenstein, 1974: 46-47). Yine *Tractatus*'ta başka bir yerde şöyle ifade edilmektedir: “Tümevarım sürecinin hiçbir mantıksal temellendirmesi yoktur, yalnızca psikolojik bir temellendirmesi vardır... Güneşin yarın doğacağı sadece bir sayılıdır. Bu da tam olarak şu demek: onun doğup doğmayacağını bilmiyoruz. Bir şey oldu diye başka bir şeyin de olması gerektiği yollu zorunlu bir durum yoktur; *yalnızca mantıksal* bir zorunluluk vardır (Wittgenstein, 1974: 84-85).

Monk'a göre Ramsey'in bu itirazı Wittgenstein'i bir mücadeleye zorlamıştır: Ya uzay, zaman, maddenin niteliklerinin *mantıksal* zorunluluk olarak nasıl ortaya çıkabileceğini gösterecek ya da *Tractatus*'taki görüşlerini yeniden değerlendirecekti (Monk, 2005: 395). Wittgenstein'in geçiş

³ Numaralandırma ve köşeli parantezler yazarlara aittir.

dönemindeki yazılarına baktığımızda ikincisini tercih ettiğini ve renk önermeleri özelinde önerme kuramına ilişkin hatasını kavradığı anlaşılıyor. Zira Sayan'ın bu konuda ifade ettiği üzere Wittgenstein dahil bir çok felsefecinin renk önermelerinin bağdaşmazlık durumunun, doğruluğu a priori bilinebilen bir önerme olduğunu ilan etmesi felsefecilerin ne ilk ne de tek yanlısıdır (Sayan, 2013: 224-225).

Ramsey'in itirazındaki 1 no'lu kısımda işaret edilen ve bize göre daha önemli bir problem ise renk önermelerinin daha öte çözümlenemez görünmesine yani "temel önerme" (elementersatz) görünümünde olmasına rağmen birbirinden bağımsız olmamalarıdır. Yani "X noktası t anında kırmızıdır" ve "X noktası t anında mavidir" ifadelerindeki kırmızı ve mavi kavramları hem daha öte çözümlenemiyor hem de kırmızı olmak mavi olmaktan bağımsız değildir. Çünkü kırmızı olmak, mavi olmamak anlamına geliyor. Yani renk önermeleri özelinde sonuç olarak a) bir temel önermeden başka bir temel önermeyi çıkarabiliyoruz ve b) bir olgu durumunun var oluşundan başka bir olgu durumunun var oluşunu çıkarabiliyoruz. Fakat bu iki sonuç sırasıyla *Tractatus*'taki 5.134 ve 5.135 numaralı ifadelerde geçen ve sırasıyla bir temel önermeden başka bir temel önermenin ve yine bir olgu durumundan başka bir olgu durumunun var oluşunu çıkarmayacağımızı öne süren düşüncelerin tam anlamıyla zıddıdır.

Sonuç olarak renk önermelerine ilişkin bu durum *Tractatus*'taki kuramının ontolojik ve dilsel gerekliliklerinin aksine bir durum olduğu açıktır. Çünkü *Tractatus*'ta daha öte çözümlenemez olan temel önermelerin birbirinden bağımsız olduğu düşünülmektedir (Wittgenstein, 1974: 46). İşte tam bu noktada Renk Önermelerinin Bağdaşmazlığı durumunun *Tractatus* açısından neden bir problem olduğu ortaya çıkmaktadır: Bu tarz renk önermeleri görünürde daha öte çözümlenemez olmasına rağmen birbirinden bağımsız değildirler.

Bu durumda bu tarz ifadeler her ne kadar birbirleriyle ilişkili olsalar da daha öte çözümlenemedikleri için, temel önerme konumundadırlar ve bu durum *Tractatus*'taki bütün temel önermelerin birbirinden bağımsız (atomik) olduğu görüşüyle açıkça çakışmaktadır. Çünkü Wittgenstein *Tractatus*'ta bu temel önermelerin birbirinden bağımsız olduğunu düşünse de burada açıkça görüldüğü üzere renklere ilişkin bu ifadeler, daha öte çözümlenemez olmalarına rağmen birbirinden bağımsız ifadeler değildir-

ler; birbirleri arasında içsel bir ilişki vardır. Wittgenstein bu sonucu, Ramsey'in eleştirel tanıtım yazısına cevaben yazmış olduğu *Some Remarks on Logical Form* makalesinde⁴ şöyle ifade eder: "Bu tarz daha öte çözümlenemez olan önermelerin birbirini olumsuzlaması (birbiriyle ilişkili olması) *Tractatus*'taki temel önermelerin birbiriyle ilişkili olamayacağı fikrimle çakışmaktadır. Artık nesnelere çeşitli açılardan niteleyen bu tarz derecelendirme ifadelerinin (birbirleriyle ilişkili olmalarına rağmen) daha öte çözümlenemeyeceğini düşünüyorum (Wittgenstein 1929: 168). Renk önermeleri çerçevesinde oluşan problemlili durumun Wittgenstein'in önerme kuramı açısından diğer bir sonucu, Wittgenstein'in bütün önermelerin birbirinden bağımsız atomik önermeler düzeyine dek çözümlenemeyeceğini görmüş olmasıdır. Oysa *Tractatus*'ta önerme çözümlenmeleri sonuna dek uygulandığında atomik bir şekilde bu tarz birbirinden bağımsız temel önermelere ulaşılacağı düşünülmektedir (Wittgenstein, 1974: 36). Dolayısıyla bu durum Wittgenstein'i mantıksal atomculuk yani anlamlı söylemi oluşturan bütün önermelerin onları oluşturan ve birbirinden bağımsız atomik önerme yapılarına varana dek çözümlenebileceği düşüncesinden de uzaklaştırmıştır.

Nitekim Wittgenstein, geçiş dönemindeki eserlerinden biri olan *Felsefi Gramer* kitabında, *Tractatus*'ta kendisini tümünden yanlış yönlendiren fikrin bütün önermelerin böylesi birbirinden bağımsız atomik düzeye dek çözümlenebileceği düşüncesi olduğunu ifade eder (Wittgenstein, 1974b: 211). Bu bağlamda yine Wittgenstein'in *Tractatus* sonrası geçiş sürecinde, Cambridge'e tekrar felsefeye döndükten sonra verdiği ilk derslerin birinde Moore'a aktardıklarına göre (Moore, 1955: 1), bu süreçte düşüncelerini en fazla değiştirmek zorunda kaldığı konu temel önermeler (*elementarsatz*) konusudur. Wittgenstein *Tractatus*'ta her ne kadar a priori olarak bütün önermelerin birbirinden bağımsız önermeler düzeyine dek çözümlenebileceğini düşünse de özelde renk önermeleri genelde ise SRLF makalesinde derecelendirme bildirimleri (statements of degree) olarak ifade ettiği ifadelerin atomik düzeyde temel önermelere dek çözümlenemeyeceğini fark etmesiyle birlikte, *Tractatus*'taki düşüncelerinden uzaklaşmaya başladığını görüyoruz. Bu anlamda Ramsey'in renk önermeleri temelinde Wittgenstein'a sunduğu eleştirel katkı, *Tractatus*'taki dile ilişkin katkı a

⁴ Bu noktadan itibaren bu makaleye SRLF şeklinde atıfta bulunulacaktır.

priori tahlillerin yetersiz ve hatalı sonuçlar barındırdığını ona göstermiş olmasıdır. Diğer bir eleştirel katkısı ise her ne kadar Wittgenstein *Tractatus*'a yazdığı önsözde “Burada ifade ettiğim düşüncelerin doğruluğu bana sorgu-sual edilemez ve kesin-kes görünüyor” (Wittgenstein, 1974: 4) dese de *Tractatus*'taki kuramın ortaya çıkardığı bazı problemleri durumların olduğuna işaret ederek bu kesinliği kırmak olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç

Sonuç olarak Wittgenstein'in erken ve geç dönem felsefesi arasındaki paradigmatik kırılmanın, Kafka'nın *Dönüşüm* romanındaki Gregor Samsa'nın geçirdiği gibi anlık bir dönüşüm, devrim, aydınlanma, felsefi metamorfoz gibi niteliklemlerle anlaşılacaklarını; karşıt fikirlerin çarpışarak ilerlemesi anlamında diyalektik bir sürecin sonucu olduğunu düşünüyoruz. Bu anlamda Wittgenstein felsefesindeki değişimin erken dönem felsefesindeki kuramın kendi çatısı altında ortaya çıkan problemleri durumları kavraması çerçevesinde gelişen tedrici bir diyalektik süreç olduğu anlaşılmalıdır. Bunu da özellikle Frank Ramsey ve Pierro Sraffa'nın kendisine sunduğu eleştirel katkılardan hareketle anlaşılabilirliğini düşünüyoruz. Bu bağlamda Hintikka'nın da belirttiği üzere “*Tractatus*'taki yapının çöküş şekli aynı zamanda bu yapının ne olduğunu ve Wittgenstein'in onu ileriye taşımak için nasıl değiştirmek zorunda kaldığını bize göstermektedir” (Hintikka 2015: 43). Bizim *Tractatus*'taki yapının çöküş şeklinden çıkardığımız sonuç ise bu yapının oldukça katı a priori tahliller çerçevesinde geliştirilmiş bir yapı olduğudur. Bu anlamda Sraffa ve özellikle de Ramsey'in kendisine sunduğu eleştirel katkılar, Wittgenstein'i içine düştüğü dogmatizmden kurtarmış görünüyor. Son olarak Wittgenstein'in geç dönem felsefesinde yaptığı üzere, giderek dilin farklı kullanımını gözlemleyen, vakaya ve vakanın çeşitliliğine odaklanan bir çeşit *a posteriori* bir yol izlemeye başlamasında bu durumun etkili olduğunu düşünüyoruz. Nitekim yürümeye başladığı bu yeni yolda Wittgenstein'in ısrarla yaptığı uyarı şöyledir: “Düşünme! Bak!” (PI 2006: 36).

Kaynaklar

- Engelmann, M. L. (2013). *Wittgenstein's Philosophical Development: Phenomenology, Grammar, Method and Anthropological View*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Fann, K. T. (1971). *Wittgenstein's Conception of Philosophy*. California: University of

- California Press.
- Glock, H.-J. (2005). Ramsey and Wittgenstein: Mutual Influences. *F. P. Ramsey: Critical Reassessments*. (Ed. M. Frapoli). London: Continuum Publishing, 41-70.
- Hacker, P. M. (1986). *Insight and Illusion: Themes in The Philosophy of Wittgenstein*. New York: Oxford University Press.
- Hartnack, J. (2006). *Wittgenstein and Modern Philosophy*. (Trabns. M. Kranston). London: Methuen & Co.
- Hintikka, J. (2015). *Wittgenstein Üzerine*. (Çev. F. Osman). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Hume, D. (1999). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. (Ed. T. L. Beauchamp). Oxford: Oxford University Press.
- Jacquette, D. (1998). *Wittgenstein's Thought in Transition*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Malcolm, N. (2001). *Ludwig Wittgenstein: A Memoir*. New York: Oxford University Press.
- McGuinness, B. (2008). *Wittgenstein in Cambridge Letters and Documents 1911-1951*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Monk, R. (2005). *Wittgenstein: Dahinin Görevi*. (Çev. B. Kılınçer, & T. Er). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Moore, G. E. (1955). Wittgenstein's Lectures in 1930-1933. *Mind*, 253, 1-27.
- Pears, D. (1988). *The False Prison: A Study of the Development of Wittgenstein's Philosophy*, vol. 2. New York: Oxford University Press.
- Ramsey, F. P. (1923). Critical Notices of Tractatus Logico Philosophicus. *Mind*, 128, 465-478.
- Ramsey, F. P. (1950). *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays*. Ed. (R. B. Braithwaite). London: Routledge & Kegan Paul.
- Sayan, E. (2013). Renklerin Uzlaşmazlığı. *Tutarsızlığın İz Sürücüsü: Dilde/Düşünce'de Teo Grünberg'e Armağan*. (Ed. Z. Kutlusoy). Ankara: İmge Kitabevi, 215-225.
- Sen, A. (2003). Sraffa, Wittgenstein, and Gramsci. *The Journal of Economic Literature*, XLI, 1240-1255.
- Sluga, H. (1996). Wittgenstein: Life and Work An Introduction. D. G. Hans

- Sluga içinde, *The Cambridge Companion to Wittgenstein*. (Ed. H. Slugas). Cambridge: Cambridge University Press, 1-33.
- Soykan, Ö. N. (2006). *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Sraffa, P. (1960). *Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Critic of Economic Theory*. London: Cambridge University Press.
- Waismann, F. (2003). *Ludwig Wittgenstein and the Vienna Circle: Conversations Recorded by Friedrich Waismann*. (Trans. J. Schulte, & B. McGuinness). London: Basil Blackwell Publishing.
- Wittgenstein, L. (1929). Some Remarks on Logical Form. *Proceedings of the Aristotelian Society Supplementary*, 9, 162-171.
- Wittgenstein, L. (1974b). *Philosophical Grammar*. (Trans. A. Kenny). Oxford: Basil Blackwell Publishing.
- Wittgenstein, L. (1974a). *Tractatus Logico Philosophicus*. (Trans. D. F. Pears). London: Kegan Paul.
- Wittgenstein, L. (2007). *Remarks on Colour*. (Trans. L. L. McAlister). California: University of California Press.
- Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical Investigations*. (Trans. G. E. M. Anscombe & P. M. Hacker, & J. Schulte). London: Blackwell Publishing.
- Wittgenstein, L. (2011). *Mavi Kitap-Kabverengi Kitap*. (Çev. D. Şahiner). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öz: Ludwig Wittgenstein'in esas itibariyle birbirine karşıt olan erken ve geç dönem felsefi arasındaki fikri değişimi konu edinen bu çalışmada bu değişimin makul bir açıklamasını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Hâkim literatürde bu değişimin çeşitli anlık ilham ve aydınlanmalar sonucu gerçekleştiği kanaati mevcuttur. Fakat bizim bu çalışmada ifade etmeye çalışacağımız husus, bu değişimin anlık bir devrimden ziyade diyalektik bir sürecin sonucu olduğudur. Bu bağlamda, Wittgenstein'in genellikle göz ardı edilen "geçiş dönemi" düşüncelerini ele alarak Wittgenstein'in erken dönem felsefi ile geç dönem felsefi arasındaki fikri değişimin hangi saiklerden hareketle gerçekleştiğini, Tractatus Logico-Philosophicus'taki kuramın kendi çatısı altında ortaya çıkan problemleri

durumları ele alarak anlatmayı hedefliyoruz. Bu bağlamda, Piero Sraffa ve Frank. P. Ramsey tarafından Wittgenstein'a sunulan eleştirel katkıları ve Tractatus Logico-Philosophicus'taki kuramdan uzaklaşmasına yol açan renk önermelerine ilişkin problemleri tartışmayı düşünüyoruz. Böylelikle Wittgenstein felsefesinde yaşanan değişimin anlık bir fikir değiştirme değil; karşıt fikirlerin çarpışarak ilerlemesi anlamında diyalektik bir sürecin sonucu olduğunu ifade etmeye çalışmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Anlamın resim kuramı, renk önermelerinin bağdaşmazlığı, eleştirel katkılar, geçiş dönemi.

[¹] Bu çalışma 40. *Uluslararası Wittgenstein Sempozyumu*'nun tebliğler kitabında basılan "An Analysis of the Shift in Wittgenstein's Philosophy: A Momentary Revolution or a Dialectical Result?" adlı çalışmanın genişletilmiş halidir. Ayrıca metin genişletilirken *Wittgenstein Felsefesinde Geçiş Dönemi Üzerine Bir İnceleme* adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

